

Az amatőrök atyja

Több mint harminc éve már. Az ős bácsi épp a műhelyben dolgozott, a munkapad előtt állva piszkosnak tűnő korongokkal foglalatoskodott, néha méricskél, máskor a csiszolópadnál ügyködött; különös mozdulatokkal próbált görbületet lehelni az üvegbe. Az Uránia Bemutató Csillagvizsgáló előadására vagy távcsöves bemutatására sietve mindenkinek feltűnt az idős mester, amint a kivilágított műhelyben bűvöli az optikákat. Soha nem találkoztam vele azelőtt, de első pillantásra tudtam, hogy Kulin Györgyöt leshetem meg munka közben. Nehéz ezt megmagyarázni, de minden mozdulatából, egész lényéből sugárzott, hogy ő Kulin György, a híres csillagász. Aki személyesen ismerhette, annak nem is kell ezt megmagyarázni.

Az amatőrcsillagász mozgalom fénykorát élte akkoriban. Az 1964-ben alakult Csillagászat Baráti Köre (az akkori MCSE) igazi országos szervezetté vált addigra, minden évben 1500 új tag lépett be a CSBK-ba, melynek első számú hajtómotorja az a Kulin György volt, akit estéről estére a csiszológépnél láthatunk. Fáradhatatlanul gyártotta a távcsőtükröket az amatőrök számára, hiszen jól tudta, hogy a mozgalom legfontosabb eleme az észlelési élmény, amit a csillagászati távcsövön kívül semmi más nem adhat. Amatőrök ezreit segítette hozzá saját távcsőhöz egy olyan korszakban, amikor jó minőségű, gyári műszer vásárlásáról még csak nem is álmodhattunk. Hogyan is lehetett volna távcsőhöz jutni, amikor évekig kellett várni arra, hogy az emberek pénzért autót vehessenek, a telefon-igénylések pedig apáról fiúra szálltak?! Nem csoda, hogy virágzott a csinálné magad mozgalom, és ha autót nem is, távcsövet annál inkább készítettünk magunknak!

Ha távcsövet szeretnénk, akkor magunknak kell elkészíteni – ezt mindenki természetesnek vette. Csak el kellett ballagni a Lenin körút 96-ba, ahol a Tárért Uránia Boltjában néhány forintért különféle optikákat vásárolhattunk, majd tovább a Bajcsy-Zsilinszky úti műanyagáruházba, ahol a távcsőhöz szükséges csövet lehetett beszerezni. Pontosan emlékszem arra a májusi estére, amikor 40/1000-es egytagú lencsével szerelt, 40-szeres nagyítású Kepler-távcsövemmel először állítottam be a Holdat, és ezzel a primitív eszközzel valóban látszottak a kráterek! (Azt viszont nem tudnám megmondani, mikor néztem először apokromátba...) Igaza volt Kulinnak azaz, hogy mozgalommá tette a távcső-építést: a barkácsolt távcsővel magam is kicsit Galileivé váltam, akárcsak az a több ezer kis csillagász, akik mind-mind részesültek a híres Galilei-élményben. Ez az élmény egészen más minőségű, mint amikor valamilyen nagy, obszervatóriumi teleszkóppal fürkészsük az eget. A kis Kepler-távcső által nyújtott kép sokkal inkább a „mienk”, már csak azért is, mert „mégdolgoztunk” érte.

Kulin György több helyütt leírta, életrajz írói is kiemelik, hogy 1935-ig, harminc éves koráig különösebben nem érdekelt a csillagászat, sőt, távcsőbe se nézett. (Egyetlen komolyabb csillagászati élménye a Halley-üstökös 1910-es „vészt jósoló” látogatása volt, amit gyermekként élt át Nagyszalontán.) 1935-ben került gyakornokként a Svábhegyi Csillagvizsgálóba, öt évvel később már országos hírnévű csillagász, a fotografikus kisbolygó-észlelő program eredményeként számos kisbolygót fedez fel, de az igazi hírnevet üstökösei hozzák meg. 1941-ben, hat évvel a Svábhegyre kerülése után jelenik meg A távcső világa első, kétkötetes kiadása. A kívülálló, a csillagászat iránt

nem túl fogékony fiatalemberből néhány év leforgása alatt a csillagászat leghatásosabb népszerűsítője vált!

A távcső világával új korszak kezdődik a magyarországi amatőr csillagászatban – mert 1941-ben mozgalomról még (már) nem beszélhetünk, hiszen a Stella Csillagászati Egyesület 1932-ben megszűnt. A könyv máig legfőbb értéke a távcsövekről és a távcsőkészítésről szóló, több mint 150 oldalas rész, melyet Haeffner Tivadar közreműködésével írt Kulin. A távcső világában olvasható először magyar nyelven részletes távcsőépítési útmutatás!

Kulin György tudományos munkája mellett nagyon sok csoportot is fogadott a Svábhegyi Csillagvizsgálóban – a 30-as évek végén ez volt Budapest egyetlen, ráadásul vadonatúj csillagvizsgálója, így érthető a nagyközönség fokozott érdeklődése. A csillagászati ismeretterjesztés „első vonalában” dolgozva tapasztalhatta, milyen sokan érdeklődnek a távcsövek világa, a távcsöves bemutatások iránt, ugyanakkor azt is látta, hogy a közönség fogadását és a tudományos megfigyeléseket nehéz összeegyeztetni ugyanazon intézményen belül. Már a negyvenes évek legelején megfogalmazódott benne, hogy valahol Budapesten, a városközponthoz közelebb kellene létesíteni egy Uránia bemutató csillagvizsgálót, melynek legfőbb feladata a csillagászat népszerűsítése lenne, és otthont adna a csillagászat iránt érdeklődő amatőr csillagászoknak is.

Idealista gondolat? Meglehet. De hát csillagászáttal foglalkozni, és különösen abból megélni – ugyancsak idealista gondolat... Utólag könnyű idealistaként beállítani Kulin, aki a háború kellős közepén kezdte el szervezni a budapesti nagyplanetáriumot (a jénai Zeiss Művek által leszállított műszerek elvesztek a háború forgatagában), miközben nem feledkezett meg az amatőrök szervezéséről

sem, kezdeményezésére 1944-ben jött létre a Királyi Magyar Természettudományi Társulaton belül a Műkedvelő Csillagászati Alosztály. Ha Kulin idealista volt, akkor igaz ez azokra is, akik a háborús években is jártak moziba, színházba, rádiót hallgattak, karácsonyfát állítottak, vagy éppen csillagászkodtak – egyszóval normális életet igyekeztek élni.

Egy dologban azonban mindenképp idealista volt Kulin György: hitt abban, hogy józan érvekkel sikerül „megtéríteni” az asztrológia tanaiban hívőket. A távcső világa 1941-es kiadásában jelentős fejezetet szentel a csillagjóslásnak (Az asztrológia elmélete és bírálata), sőt, az 1946-ban alakult Magyar Csillagászati Egyesületen belül is alakult Asztrológia-kritikai szakosztály, mely – az asztrológusok egymás közti vitáinak eredményeként – végül botrányos körülmények között szüntette be működését. A távcső világa értékét mindenképp csökkentette az efféle kézikönyvekbe nem illő, az asztrológiát támadó terjedelmes fejezet. Ennél azonban sokkal nagyobb baj, és mai fejjel nehéz is megérteni, hogy később épp azt vetették Kulin szemére, hogy csillagjóslással „foglalkozott”. Később, az MCSE megszüntetésekor, majd Kulin menesztésekor mindez nagyon jó adunak bizonyult...

1946-ban tehát létrehozta a Magyar Csillagászati Egyesületet, egy évvel később pedig megnyitották Budapest első bemutató csillagvizsgálóját, az Urániát. Az intézményt akkor az MCSE működtette – aligha létezhetett volna az amatőrök segítségével nélkül. Akkor még nem vált szét az ismeretterjesztés és az amatőr csillagászat, hanem szerves egységet alkotott, amint azt az Uránia Bemutató Csillagvizsgáló korabeli programjából is láthatjuk. Ezt az egységet jól tükrözik a Csillagok Világa 1947 és 1949 között megjelent számai. Az MCSE-ben ma is

megvan ez az egység – gondoljunk csak a Vénusz-átvonulás során szervezett több mint 70 távcsöves bemutatóra, melyek az amatőrök nélkül nem valósulhattak volna meg.

Az „első” MCSE történetét jól ismerjük, és jól tudjuk, hogy 1949-ben Kulint eltávolították az általa alapított intézmény éléről. Voltak, akik szolidaritásból vele tartottak, és voltak, akik maradtak. (A szituáció ismerős, azóta számtalanszor megismétlődött.) A kiteljesedő szocialista „demokráciában” nem volt hely az olyan civil szerveződések számára, mint az MCSE, legfeljebb szigorúan ellenőrzött viszonyok mellett, akkor éppen a Természettudományi Társulat keretében.

A „száműzetés” éveiben az újpesti Könyves Kálmán Gimnáziumban tanított Gyurka bácsi, akit nem csak diákjai szólítottak így, de az amatőrök is – az MCSE-évek során vált Kulin György „Gyurka bácsivá” (nála idősebb műkedvelők is így szólították), az amatőrök atyjává, aki 1950-ben még mindig csak 45 éves volt. Az újpesti évek sem múltak el nyomtalanul: a patinás gimnázium tetejére ekkoriban épült az iskolai csillagvizsgáló kupolája Kulin Györgynek köszönhetően, szabadidejében pedig kitanulta a tükörcsiszolás mesterségét. „A Könyves” híven őrzi egykori tanára emlékét: az intézmény aulájában Babits Mihály és Kulin György emléktáblája látható, a csillagvizsgálót pedig nemrégiben nevezték el Gyurka bácsiról.

1954 igazi örömnép volt Kulin György és az amatőrök életében: visszahelyezték szeretett Urániája élére. A „rehabilitáció” azonban nem volt teljes. Szerette volna tudományos pályáját is folytatni, erre azonban többé nem nyílt lehetősége. Kettőzött erővel fogott az Uránia és a mozgalom szervezéséhez. Az ötvenes években több vidéki bemutatóhely alakult a budapesti Uránia példájára (pl. Szombathely, Miskolc, Győr, Baja),

ez a szervezőmunka azonban a 60-as évektől hozta meg igazán gyümölcsét, a TIT, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat égisze alatt. Az Uránia műhelyében – Orgoványi János irányításával – szinte sorozatban gyártják a 30 cm-es Newton-távcsöveket, ilyen műszer kerül Székesfehérvárra, Zalaegerszegre, Fűzfőgyártelepre is – közülük néhány ma is hibátlanul működik. Emberek tízezrei láthatják a csillagos ég szépségeit ezekkel a távcsövekkel. Létrejön az Uránia bolt, a citadellai bemutató részleg, az Uránia-műhelyi távcsövei megjelennek a BNV-n, megkezdődik a távcsőtűkrök sorozatgyártása...

1963-ban először rendezik meg az amatőr csillagászok országos találkoztóját Szentendrén, egy évvel később megszületik az Amatőr csillagászok Baráti Köre, későbbi nevén a Csillagászat Baráti Köre. 1966-ban újtúra indul a Föld és Ég, hosszú idő óta az első országos terjesztésű, legalább részben csillagászati folyóirat. A kéthavi lapban a csillagászati és űrkutatási hírek csak a terjedelem felét tölthetik ki, azonban így is alapvető szerepe van a mozgalom összefogásában.

Hobbym: a csillagos ég. Először 1969-ben sugározza a Magyar Televízió ezt a legendás dokumentumfilmet, melyben Gyurka bácsi mintegy kéttucatnyi bemutató csillagvizsgálót és távcsőépítő amatőrt látogat végig. Ma már értékes kordokumentum ez a film, akkori hatását azonban jól jellemzi, hogy a mozgalom szárnyakat kapott tőle. Vetítésekor 2600 tagja volt a CSBK-nak. Hat évvel később, 1975-ben 14 000. Ez természetesen nem jelentett 14 ezer aktív tagot, „csupán” annyit, hogy ennyi embert érintett meg a csillagászat világa bő tíz év alatt. (Összehasonlításképpen: a „második” MCSE-be 15 év alatt 4000-en léptek be.)

Kulin György munkabírása hihetetlen volt. Az Uránia irányítása, az amatőrmozgalom szervezése mellett jutott ideje,

energiája ismeretterjesztő cikkek írására, számos könyvet írt (1958-ban jelent meg A távcső világa második kiadása, 1975-ben a harmadik, 1980-ban a negyedik), rengeteg előadást tartott, szerepelt a rádióban, a televízióban, és ha mindez nem lenne elég: még sci-fi regényeket is írt. A kulturális élet közismert alakja volt, tevékenységét a Munka Érdemrend ezüst fokozatával (1966), SZOT-díjjal (1973) és Bugát Pál-émlékéremmel (1975) ismerték el. Az igazi elismerés azonban az amatőrök általános és feltétlen szeretete volt. Kulin György – mint minden nagy egyéniség – nem volt „könnyű ember”, szép számmal akadtak konfliktusai, hiszen a hivatalos szervek vagy azok képviselői nem mindig értékelték egyet céljaival. Az amatőrcsillagászok körében azonban olyan hallatlan elismertségnek örvendett, mint azóta senki sem. Az amatőrök féltve őrzött kincse egy-egy Kulin-tükör, még akkor is, ha minősége nem üti meg a diffrakcióhatártól szintet. Ugyan, kit érdekel ez, ha a tükröt Gyurka bácsi csiszolta!? Ugyanígy őrzik a dedikált Kulin-köteteket, vagy akár az olyan prózai tartalmú levelezőlapokat is, melyeken csak annyi áll, hogy a megrendelt távcsőtükör elkészült.

Az amatőrök, barátai körében érezte magát legjobban a nyugdíjaztatása (1975) utáni években is, amikor nem csupán az Urániából nyugdíjazták, hanem az amatőrcsillagász mozgalomból is, holott tele volt tervekkel, és nála jobban senki nem ismerte az amatőrök világát. A mozgalomból azonban nem lehet nyugdíjba menni – ezt elfelejtették azok az „illetékesek”, akiknek szúrta a szemét a 14 ezer fős CSBK, és egy tollvonással „decentralizálták” a mozgalmat. 1976-tól 19 megyei (és természetesen egy budapesti) központja lett a CSBK-nak. Többé nem lehetett tudni a pontos taglétszámot, képtelenség volt a tagságot úgy egyben tartani, mint a korábbi években.

Természetes, hogy a megyei CSBK-központok is eltérő eredményességgel dolgoztak, és az is természetes, hogy a taglétszám radikálisan visszaesett. Lám, sikerült „bebizonyítani”, hogy Kulinnak nincs 14 ezer embere!... Gyurka bácsi két nagy sérelme közül ez volt az egyik, amit élete végéig emlegetett. A másik sokkal régebbi keletű: az MCSE 1949-es megszüntetése.

Ez utóbbi sérelmet alighanem sikerült valamelyest enyhíteni 1989. február 19-én, amikor újjáalakítottuk a Magyar Csillagászati Egyesületet. Az alakuló közgyűlésen részt vett, nagybetegen, az eljövendő idők feladataival kapcsolatos tanácsai, javaslatai arról tanúskodtak, hogy szíven viseli a mozgalom sorsát. Ez a néhány perces hozzászólás volt utolsó közszereplése.

A fiatalabb amatőr-generációk irigykedve hallgatják Gyurka bácsival kapcsolatos történeteinket. Irigykednek, mert mi ismerhettük őt, tőlünk még megkérdezhetette: hogy szuperál a távcsöved, kis komám? Aztán tartasz-e vele bemutatásokat? Mert másoknak is meg kell ám mutatni az égi csodákat!

A mai fiatalok mintha népmesei figurának kezdenék látni az amatőrök atyját. És Kulin György valóban mesebeli figurává vált. Néha még most is sugározza a Kossuth Rádió Sárközy Mária A cica, aki szerette a Holdat c. meséjét. A mesében szereplő cicát, aki sehogy sem érti a Hold el-eltűnédezésének okát, egy iskolás fiú igazítja útba: menj fel a Sánc utca három per bébe, és keresd Dr. Kulin György csillagászt! Gyurka bácsi – aki természetesen az állatokat is szereti – türelmesen elmagyarázza az érdeklődő cicának a Hold fázisváltozását.

Kulin György mesehőssé lett. Ennél nagyobb karriert el nem lehet képzelni!

MIZSER ATTILA